

Секція Право	
УДК 338.24:65.01	
Дата першого надходження статті до видання	2026-01-15
Дата прийняття статті до друку після рецензування	2026-01-15
Дата публікації/оприлюднення	2026-02-28

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Березяк М.Б. студентка IV курсу бакалаврату
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національний університет «Львівська політехніка»

Кравченко А.Р. студентка IV курсу бакалаврату
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національний університет «Львівська політехніка»

Бучинська О.І. студентка IV курсу бакалаврату
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національний університет «Львівська політехніка»

Яровик Д.Р. студентка IV курсу бакалаврату
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національний університет «Львівська політехніка»

Науковий керівник: Остапенко Л.О. професор, професор кафедри
цивільного права та процесу Навчально-наукового
інституту права, психології та інноваційної освіти
Національний університет «Львівська політехніка» д.юр.н., проф.

Анотація. У сучасних умовах глобальних соціально-економічних трансформацій проблема внутрішнього переміщення населення набула особливої актуальності. Збройні конфлікти, політична нестабільність, економічні кризи та природні катастрофи спричиняють масштабні міграційні процеси, внаслідок яких значна частина населення змушена залишати місце постійного проживання. В Україні проблема внутрішнього переміщення особливо загострилася після початку збройної агресії Російської Федерації у 2014 році та повномасштабного вторгнення у 2022 році. У результаті мільйони громадян стали внутрішньо переміщеними особами (ВПО), що створило значні виклики для системи соціального забезпечення держави.

Соціальне забезпечення внутрішньо переміщених осіб є важливою складовою державної соціальної політики, оскільки спрямоване на гарантування мінімального рівня соціального захисту, забезпечення базових життєвих потреб, інтеграцію переміщених осіб у приймаючі громади та відновлення їх соціально-економічної активності. У цьому контексті особливого значення набуває аналіз ефективності

механізмів соціального захисту ВПО, а також порівняння національної системи підтримки з практиками країн Європейського Союзу, які мають значний досвід у сфері соціальної політики та інтеграції вимушено переміщених осіб.

Система соціального забезпечення ВПО в Україні базується на низці нормативно-правових актів, ключовим серед яких є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Цей закон визначає правовий статус ВПО, гарантії їхніх прав та механізми державної підтримки, що включають соціальні виплати, допомогу з житлом, доступ до медичних послуг, освіти та працевлаштування. Державна політика у цій сфері спрямована на забезпечення соціального захисту, фінансової підтримки та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нові громади.

Попри існування нормативної бази та державних програм підтримки, система соціального забезпечення ВПО в Україні стикається з низкою проблем. До них належать обмежені фінансові ресурси держави, складність процедур отримання соціальної допомоги, недостатній рівень забезпечення житлом, а також труднощі з інтеграцією ВПО на ринку праці. За результатами соціологічних досліджень, близько 63% внутрішньо переміщених осіб значною мірою залежать від державної соціальної допомоги, що свідчить про недостатню економічну самостійність цієї категорії населення та необхідність удосконалення механізмів підтримки.

У країнах Європейського Союзу система соціального захисту вимушено переміщених осіб ґрунтується на принципах соціальної держави, дотримання прав людини, солідарності та рівного доступу до соціальних послуг. Вона включає комплекс заходів, спрямованих на забезпечення тимчасового житла, фінансової допомоги, доступу до медичного обслуговування, освіти, ринку праці та програм соціальної інтеграції. Значна увага приділяється також програмам соціальної адаптації, мовній підготовці, професійному навчанню та психологічній підтримці переміщених осіб.

Порівняльний аналіз систем соціального забезпечення ВПО в Україні та країнах ЄС дозволяє визначити спільні риси та ключові відмінності у підходах до реалізації соціальної політики. Зокрема, у країнах ЄС значна роль відводиться місцевим органам влади, громадським організаціям та міжнародним інституціям, що забезпечує більш комплексний підхід до вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб. Крім того, європейська практика передбачає більш розвинені механізми соціальної інтеграції, що сприяють швидшому включенню переміщених осіб у соціально-економічне життя суспільства.

В Україні, у свою чергу, система соціального забезпечення ВПО перебуває на етапі активного розвитку та реформування. Значні зусилля спрямовуються на вдосконалення нормативно-правової бази, розширення програм соціальної підтримки та посилення співпраці з міжнародними організаціями. Однак існує потреба у впровадженні більш ефективних механізмів соціальної інтеграції, розвитку програм працевлаштування, забезпечення житлом та підвищення рівня соціальної адаптації переміщених осіб.

Таким чином, дослідження системи соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб в Україні та країнах ЄС має важливе теоретичне і практичне значення. Воно дозволяє не лише оцінити ефективність існуючих механізмів соціальної підтримки, але й визначити перспективні напрями удосконалення державної політики у сфері соціального захисту ВПО, з урахуванням кращих європейських практик.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, соціальне забезпечення, соціальний захист, державна соціальна політика, вимушена міграція

**THE SOCIAL SECURITY SYSTEM FOR INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN UKRAINE
AND EU COUNTRIES: A COMPARATIVE ANALYSIS**

Berezyak M.B., 4th year undergraduate student of the Educational and Scientific
Institute of Law, Psychology and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University

Kravchenko A.R., 4th year undergraduate student of the Educational and Scientific
Institute of Law, Psychology and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University

Buchynska O.I., 4th year undergraduate student of the Educational and Scientific
Institute of Law, Psychology and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University

Yarovyk D.R., 4th year undergraduate student of the Educational and Scientific Institute
of Law, Psychology and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University

Scientific supervisor: Ostapenko L.O., professor, professor of the Department of Civil
Law and Process, Educational and Scientific Institute of Law, Psychology and Innovative
Education, Lviv Polytechnic National University, Doctor of Law, Prof.

Abstract. In the current context of global socio-economic transformations, the issue of internal displacement has become particularly pressing. Armed conflicts, political instability, economic crises and natural disasters trigger large-scale migration processes, as a result of which a significant proportion of the population is forced to leave their place of permanent residence. In Ukraine, the issue of internal displacement has become particularly acute following the start of the Russian Federation's armed aggression in 2014 and the full-scale invasion in 2022. As a result, millions of citizens have become internally displaced persons (IDPs), posing significant challenges for the state's social security system.

Social security for internally displaced persons is a vital component of state social policy, as it aims to guarantee a minimum level of social protection, meet basic living needs, integrate displaced persons into host communities, and restore their socio-economic activity. In this context, analysing the effectiveness of social protection mechanisms for IDPs, as well as comparing the national support system with the practices of European Union countries that have significant experience in the field of social policy and the integration of forcibly displaced persons, takes on particular importance.

The social security system for IDPs in Ukraine is based on a number of regulatory and legal acts, the key one being the Law of Ukraine 'On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons'. This law defines the legal status of IDPs, guarantees their rights and sets out mechanisms for state support, including social benefits, housing assistance, access to healthcare, education and employment. State policy in this area is aimed at ensuring social protection, financial support and the integration of internally displaced persons into new communities.

Despite the existence of a regulatory framework and state support programmes, the social security system for IDPs in Ukraine faces a number of challenges. These include limited state financial resources, the complexity of procedures for obtaining social assistance, an insufficient level of housing provision, as well as difficulties with the integration of IDPs into the labour market. According to sociological research, around 63% of internally displaced persons are heavily dependent on state social assistance, which indicates the lack of economic self-sufficiency among this population group and the need to improve support mechanisms.

In European Union countries, the social protection system for forcibly displaced persons is based on the principles of the welfare state, respect for human rights, solidarity and equal

access to social services. It includes a range of measures aimed at providing temporary accommodation, financial assistance, access to healthcare, education, the labour market and social integration programmes. Considerable attention is also paid to social adaptation programmes, language training, vocational training and psychological support for displaced persons.

A comparative analysis of social protection systems for IDPs in Ukraine and EU countries allows us to identify common features and key differences in approaches to the implementation of social policy. In particular, in EU countries, a significant role is assigned to local authorities, civil society organisations and international institutions, which ensures a more comprehensive approach to addressing the problems of internally displaced persons. Furthermore, European practice involves more developed mechanisms for social integration, which facilitate the faster inclusion of displaced persons into the socio-economic life of society.

In Ukraine, meanwhile, the social security system for IDPs is currently undergoing active development and reform. Significant efforts are being directed towards improving the regulatory framework, expanding social support programmes and strengthening cooperation with international organisations. However, there is a need to introduce more effective mechanisms for social integration, develop employment programmes, provide housing and improve the level of social adaptation of displaced persons.

Thus, research into the social security system for internally displaced persons in Ukraine and EU countries is of significant theoretical and practical importance. It allows not only for an assessment of the effectiveness of existing social support mechanisms, but also for the identification of promising directions for improving state policy in the field of social protection for IDPs, taking into account best European practices.

Keywords: internally displaced persons, social security, social protection, state social policy, forced migration

ВСТУП.Актуальність проблеми. Проблема соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб є однією з найактуальніших соціально-економічних проблем сучасної України. Збройна агресія російської федерації спричинила масове переміщення населення всередині країни, що призвело до значного навантаження на систему соціального захисту. Внутрішньо переміщені особи часто стикаються з проблемами втрати житла, роботи, соціальних зв'язків та джерел доходу, що потребує комплексної державної підтримки.

Крім того, процес європейської інтеграції України зумовлює необхідність гармонізації національної системи соціального забезпечення з європейськими стандартами. Саме тому важливим є дослідження досвіду країн Європейського Союзу у сфері соціального захисту вимушено переміщених осіб та можливостей його адаптації в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб активно досліджується українськими та зарубіжними науковцями. Значний внесок у вивчення цієї теми зробили такі дослідники, як Е. Степанова, Л. Чвертко, А. Чиркін, Н. Орлова, О. Козирєва та інші.

У наукових працях розглядаються питання правового статусу внутрішньо переміщених осіб, механізми реалізації державної політики у сфері соціального захисту, а також соціально-економічні наслідки вимушеного переміщення населення. Дослідники зазначають, що соціальне забезпечення виступає важливим інструментом державного регулювання та підтримки населення, яке опинилося у складних життєвих обставинах.

Окремі дослідження присвячені аналізу нормативно-правового забезпечення соціального захисту ВПО та оцінці ефективності державних програм підтримки. Зокрема, науковці наголошують на необхідності вдосконалення механізмів соціальної інтеграції переміщених осіб, розширення можливостей їх працевлаштування та покращення доступу до соціальних послуг.

Водночас у науковій літературі недостатньо уваги приділяється комплексному порівняльному аналізу систем соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб в Україні та країнах Європейського Союзу.

Виділення невирішеної частини проблеми. Попри значну кількість наукових досліджень, низка важливих аспектів соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб залишається недостатньо вивченою. Зокрема, потребує подальшого дослідження питання адаптації європейського досвіду соціального захисту ВПО до умов України, з урахуванням особливостей її соціально-економічного розвитку.

Крім того, актуальним залишається питання формування ефективних механізмів соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади, розвитку програм працевлаштування, а також удосконалення системи фінансової підтримки цієї категорії населення.

Мета статті. Метою статті є проведення порівняльного аналізу системи соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб в Україні та країнах Європейського Союзу, а також визначення можливостей використання європейського досвіду для удосконалення державної політики у сфері соціального захисту ВПО в Україні.

Наукова новизна. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному порівняльному аналізі систем соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб в Україні та країнах Європейського Союзу, що дозволяє виявити ключові відмінності у підходах до реалізації соціальної політики.

У роботі визначено основні напрями удосконалення національної системи соціального забезпечення ВПО з урахуванням європейського досвіду, зокрема у сфері соціальної інтеграції, забезпечення житлом, розвитку програм працевлаштування та підвищення ефективності державних соціальних програм.

Практичне значення. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями при розробленні та вдосконаленні програм соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб.

Отримані результати можуть бути використані для формування рекомендацій щодо удосконалення державної соціальної політики, підвищення ефективності механізмів соціального захисту ВПО та впровадження кращих європейських практик у сфері соціального забезпечення.

РЕЗУЛЬТАТИ

У сучасних умовах Україна активно реалізує комплексні реформи у сфері соціального захисту населення, спрямовані на узгодження національного законодавства з європейськими стандартами. Держава поступово формує ефективний механізм соціального забезпечення, метою якого є підтримка громадян, що опинилися у складних життєвих обставинах та потребують допомоги. Разом із тим, виклики, спричинені війсьними подіями, суттєво ускладнюють функціонування системи соціального захисту та зумовлюють необхідність її глибокого реформування і модернізації. У зв'язку з цим особливого значення набуває вивчення досвіду держав Європейського Союзу, який може слугувати важливим орієнтиром у формуванні ефективних механізмів соціального

забезпечення. Дослідження конституційних моделей соціального захисту, що функціонують у європейських країнах, дає можливість визначити найбільш результативні підходи до організації соціальної підтримки населення та оцінити можливість їх імплементації в Україні. Такий підхід сприятиме створенню прозорої, стабільної та ефективної системи соціального забезпечення.

Питання реалізації конституційного права громадян на соціальний захист в Україні є предметом наукових досліджень представників різних галузей знань. Зокрема, проблематика порівняльного аналізу систем соціального захисту України та держав Європейського Союзу висвітлюється у працях учених-економістів, юристів і соціологів, серед яких Бостана С.К., Ільчук Л.І., Максимчук Є.О., Руденко В.М., Шумило М.М. та інші. У їхніх наукових роботах розглядаються особливості функціонування національної системи соціального забезпечення, її правове регулювання, а також можливості використання європейського досвіду для вдосконалення соціальної політики України. Водночас комплексне дослідження конституційних моделей соціального захисту європейських держав і можливостей їх адаптації до українських реалій залишається недостатньо розробленим у науковій літературі.

Важливу роль у формуванні ефективної системи соціального захисту відіграють міжнародні організації. Зокрема, Міжнародна організація праці у своїй регіональній супровідній доповіді для країн Центральної та Східної Європи та Центральної Азії наголошує на необхідності вдосконалення механізмів соціального забезпечення. Серед ключових рекомендацій визначено розширення охоплення соціальним захистом працівників усіх форм зайнятості, збільшення фінансових ресурсів для фінансування відповідних програм, посилення інституційної спроможності органів, відповідальних за адміністрування системи соціального забезпечення, а також розвиток соціального діалогу для досягнення суспільного консенсусу щодо реалізації соціальної політики. Реалізація таких заходів, на думку експертів, сприятиме формуванню так званої «стратегії високого рівня» розвитку системи соціального захисту у майбутньому.

Крім того, у зазначеній доповіді підкреслюється, що забезпечення універсального соціального захисту та реалізація права кожної людини на соціальне забезпечення є важливими складовими людиноцентричного підходу до досягнення соціальної справедливості. Такий підхід сприяє зменшенню рівня бідності та соціальної нерівності, підвищенню людського потенціалу і продуктивності праці, зміцненню принципів гідності, солідарності та справедливості у суспільстві, а також оновленню суспільного договору між державою та громадянами [1, с. 10]. Отже, рівень розвитку системи соціального забезпечення значною мірою визначається економічними можливостями держави, ефективністю управлінських рішень та рівнем соціального партнерства. Водночас процес реалізації конституційного права громадян на соціальний захист може супроводжуватися певними труднощами та викликами, що потребують подальшого дослідження і практичного вирішення.

Особливу увагу в дослідженні соціальної політики привертає класифікація моделей соціальної держави, запропонована у 1990 році шведським дослідником Гюста Еспінг-Андерсен. Учений виокремив три основні типи соціальної держави, а відповідно і моделі соціальної політики: ліберальну (англосаксонську), континентально-європейську (консервативну) та скандинавську (соціал-демократичну). Основою цієї типології є такі критерії, як рівень доступності соціальних послуг, масштаб охоплення населення системою соціального забезпечення, а також особливості механізмів перерозподілу доходів у суспільстві. Важливим елементом аналізу також виступає вплив політичних інституцій і суспільних сил — політичних партій, громадських рухів та

органів державної влади — на формування і функціонування системи соціального забезпечення [2].

Сучасна система соціального захисту України не відповідає повністю жодній із класичних моделей, визначених у типології Еспінга-Андерсена, проте поєднує окремі риси кожної з них. Фактично вона сформувалася як гібридна модель соціальної політики, що за своїми характеристиками найбільшою мірою наближається до консервативної (континентально-європейської) системи. Водночас у ній простежуються елементи ліберальної моделі, що проявляються у відносно обмеженому рівні соціальних гарантій для окремих соціально вразливих груп населення. Поряд із цим наявні й окремі характеристики скандинавської моделі, зокрема значна роль державного бюджету у фінансуванні деяких програм соціальної підтримки.

Таким чином, система соціального забезпечення в Україні має змішаний характер, поєднуючи риси скандинавської, континентальної та ліберальної моделей соціальної держави. Подальша еволюція цієї системи може сприяти її поступовому наближенню до континентально-європейської моделі або частково до соціал-демократичної (скандинавської). Однак реалізація такого сценарію потребує значних фінансових ресурсів держави, удосконалення інституційного механізму управління соціальною сферою, а також запровадження ефективної системи контролю за розподілом і використанням соціальної допомоги [3].

Соціальні гарантії, передбачені для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні, спрямовані на забезпечення основних прав та задоволення базових потреб громадян, які були змушені залишити свої домівки внаслідок збройного конфлікту, тимчасової окупації окремих територій або інших надзвичайних обставин. Нормативно-правове регулювання цих гарантій визначається, зокрема, Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», відповідно до якого держава бере на себе зобов'язання щодо надання комплексної підтримки цій категорії населення.

1. **Адресна допомога для покриття витрат на проживання.** Внутрішньо переміщені особи мають право на отримання щомісячної державної адресної допомоги, яка спрямована на часткове покриття витрат на проживання, зокрема оплату оренди житла та інших необхідних потреб. Розмір такої допомоги визначається з урахуванням складу сім'ї, наявності дітей, осіб з інвалідністю та інших соціальних чинників. Держава періодично переглядає обсяги цієї підтримки з урахуванням економічної ситуації та рівня інфляції.
2. **Забезпечення житлом.** ВПО мають право на отримання тимчасового житла, яке може надаватися органами державної влади або місцевого самоврядування залежно від наявних ресурсів. Окрім цього, запроваджуються різноманітні програми підтримки, зокрема компенсація витрат на оренду житла. У деяких територіальних громадах реалізуються спеціальні житлові ініціативи, які передбачають надання пільгових кредитів для придбання житла або можливість користування соціальним орендним житлом за доступною вартістю.
3. **Соціальні виплати та пенсійне забезпечення.** Особи, які отримали статус ВПО, зберігають право на всі передбачені законодавством соціальні виплати, пенсії та інші види державної підтримки. У разі зміни місця проживання держава гарантує безперервність таких виплат за новим місцем перебування. Органи соціального захисту забезпечують переведення відповідних виплат без необхідності повторного проходження складних процедур оформлення, що значно спрощує доступ до соціальної допомоги.
4. **Доступ до медичних послуг.** Внутрішньо переміщені особи мають можливість отримувати медичну допомогу у закладах охорони здоров'я за місцем фактичного

проживання. Законодавство гарантує їм рівний доступ до медичних послуг порівняно з іншими громадянами країни. Окремі програми передбачають пільгове забезпечення лікарськими засобами та доступ до реабілітаційних послуг, зокрема для осіб з інвалідністю та дітей з числа ВПО.

5. **Освіта для дітей та дорослих.** Діти з родин внутрішньо переміщених осіб мають право на здобуття безкоштовної освіти у дошкільних закладах, школах та закладах вищої освіти на рівних умовах з іншими громадянами. Крім того, їм доступні можливості дистанційного навчання та спеціальні освітні програми підтримки, включаючи стипендії. Дорослі ВПО можуть брати участь у програмах професійного навчання та перекваліфікації, що сприяє їхній інтеграції на ринку праці.
6. **Гарантії у сфері працевлаштування.** Внутрішньо переміщені особи мають право на сприяння у працевлаштуванні, яке забезпечується, зокрема, через діяльність державної служби зайнятості. Для цієї категорії населення передбачені спрощені умови доступу до програм зайнятості, а також пріоритетна участь у державних програмах підтримки працевлаштування. Окрім цього, реалізуються програми перекваліфікації, професійного навчання та фінансової підтримки для започаткування власної справи.
7. **Правова допомога та захист прав.** ВПО мають право на безоплатну правову допомогу, яка включає юридичні консультації, допомогу у підготовці документів, а також представництво інтересів у судових органах. Це є особливо важливим для осіб, які стикаються з труднощами у реалізації своїх соціальних прав, отриманні компенсацій або вирішенні житлових питань. Крім того, держава забезпечує захист ВПО від дискримінації та гарантує дотримання їхніх прав у різних сферах суспільного життя.
8. **Міжнародна підтримка.** Важливу роль у забезпеченні соціального захисту внутрішньо переміщених осіб відіграє співпраця України з міжнародними організаціями, зокрема з Організація Об'єднаних Націй та Міжнародний комітет Червоного Хреста. Ці інституції надають гуманітарну, фінансову та технічну допомогу, підтримуючи програми житлового забезпечення, медичного обслуговування, соціальної підтримки та юридичного консультування.
9. **Психологічна допомога та соціальна адаптація.** Внутрішньо переміщені особи мають доступ до психологічної підтримки, що є особливо важливим для тих, хто пережив травматичні події, пов'язані з війною або вимушеним переселенням. Такі послуги надаються як державними установами, так і громадськими та міжнародними організаціями. Окрім цього, реалізуються програми соціальної інтеграції, спрямовані на адаптацію ВПО до нових умов життя у приймаючих громадах, включаючи освітні курси, культурні заходи та волонтерські ініціативи.

Отже, система соціальних гарантій для внутрішньо переміщених осіб в Україні охоплює широкий спектр заходів соціальної підтримки, спрямованих на забезпечення базових прав і потреб цієї категорії населення та сприяння їхній успішній адаптації до нових умов життя [4].

Право соціального забезпечення в іноземних країнах, зокрема в державах Європейського Союзу, є однією з ключових складових сучасної соціальної держави. Воно охоплює систему правових норм, що регулюють надання матеріальної допомоги та соціальних послуг особам у випадках настання соціальних ризиків - старості, безробіття, хвороби, інвалідності, втрати годувальника тощо. На відміну від формального підходу, який зводиться лише до виплат, у країнах ЄС соціальне

забезпечення розглядається як комплексний механізм гарантування гідного рівня життя, соціальної справедливості та стабільності суспільства [1].

У науці соціального забезпечення є різні способи поділити системи, але найчастіше дивляться на те, яку роль відіграє держава, ринок і сім'я. За даними Organisation for Economic Co-operation and Development, умовно виділяють три типи.

Перший тип — держава майже не втручається. Людина сама забезпечує себе через роботу, а допомогу дають лише тим, хто справді не може обійтися без неї.

Другий тип — система соціального страхування. Тут виплати залежать від того, скільки людина працювала і які внески сплачувала.

Третій тип — держава забезпечує всіх. Є багато соціальних виплат і послуг для кожного, фінансується це з податків.

Але на практиці країни зазвичай поєднують ці підходи залежно від своїх можливостей і умов. [5].

Важливою особливістю права соціального забезпечення в країнах ЄС є його закріплення на конституційному рівні. Це означає, що соціальний захист визнається не просто політичною декларацією, а юридично гарантованим правом.

Так, у Конституції Польської Республіки закріплено право громадян на соціальне забезпечення у разі втрати працездатності, досягнення пенсійного віку або втрати роботи. При цьому конкретні механізми реалізації цього права визначаються законами, що дозволяє державі гнучко реагувати на економічні зміни [6].

У Конституції Литовської Республіки право на соціальний захист сформульоване ширше та охоплює різні життєві ситуації: хворобу, безробіття, втрату годувальника та інші обставини. Такий підхід свідчить про орієнтацію держави на всебічну підтримку людини [7].

Цікавим є досвід Естонії, де соціальні гарантії поширюються не лише на громадян, а й на осіб, які законно перебувають на території держави. Це підкреслює універсальний характер соціального захисту та відповідність європейським стандартам прав людини [8].

У свою чергу, конституційні положення Хорватії деталізують обов'язок держави підтримувати не лише загальні категорії населення, а й окремі соціальні групи, зокрема ветеранів війни, осіб з інвалідністю та їхні сім'ї. Це свідчить про підвищену увагу до наслідків збройних конфліктів і соціальної реінтеграції постраждалих осіб [9].

Європейські системи соціального забезпечення функціонують завдяки поєднанню кількох ключових механізмів. Основним із них є соціальне страхування, яке фінансується через внески працівників і роботодавців. Цей механізм забезпечує стабільність виплат та тісний зв'язок між трудовою діяльністю людини та рівнем отримуваних соціальних гарантій.

Не менш важливою є державна соціальна допомога, яка формується за рахунок державного бюджету і спрямована на підтримку найбільш уразливих верств населення. Вона дозволяє гарантувати базовий рівень соціального забезпечення тим, хто не охоплений системою страхування.

Велике значення мають і соціальні послуги, що включають медичну, психологічну, реабілітаційну та інші види допомоги. Такі послуги сприяють покращенню якості життя громадян і підвищенню ефективності соціальної підтримки.

Сучасним трендом є цифровізація соціальної сфери. Впровадження електронних реєстрів, онлайн-порталів для подання заяв та автоматизованих систем нарахування виплат підвищує прозорість, скорочує корупційні ризики та спрощує доступ до соціальних гарантій для громадян.

Велику роль у формуванні стандартів соціального захисту відіграє Міжнародна організація праці, яка акцентує увагу на забезпеченні універсального доступу до соціальних гарантій та розвитку соціального діалогу між державою, роботодавцями та працівниками [1].

Країни Центрально-Східної Європи, зокрема Польща, Литва, Естонія та Хорватія, мають спільні історичні передумови розвитку соціальних систем. Після відмови від соціалістичної моделі вони провели реформи, спрямовані на інтеграцію до європейського правового простору.

Іхні системи поєднують страхові та бюджетні механізми, характеризуються підвищенням адресності допомоги, реформуванням пенсійного забезпечення, впровадженням цифрових технологій і децентралізацією соціальних послуг.

Окремо варто відзначити досвід Хорватії, де після збройного конфлікту створено ефективні програми підтримки ветеранів та їх соціальної адаптації, що є актуальним і для України [9].

Ефективна система соціального забезпечення потребує поєднання різних механізмів — страхових, бюджетних і універсальних. Важливими умовами її функціонування є економічна стабільність, ефективне управління, прозорість та розвиток соціального діалогу.

Право соціального забезпечення в країнах ЄС є гнучким і орієнтованим на потреби людини, постійно адаптується до сучасних викликів. Для України цей досвід є важливим, оскільки допомагає формувати власну ефективну систему соціального захисту відповідно до європейських стандартів [10].

Проблемні моменти та ризики. Система соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні та країнах ЄС має низку проблемних моментів, які проявляються по-різному залежно від рівня економічного розвитку та адміністративної спроможності держав. В Україні головним викликом є масштабність внутрішнього переміщення, спричиненого війною. Мільйони громадян потребують житла, медичної допомоги та соціальних виплат, але державні ресурси обмежені. Це призводить до затримок у виплатах, складних процедур реєстрації та недостатньої координації між центральними та місцевими органами влади [11].

Ще однією проблемою є інтеграція ВПО у нові громади. Часто вони стикаються з труднощами у працевлаштуванні, доступі до освіти та психологічної підтримки. Бюрократичні бар'єри ускладнюють отримання соціальних послуг, а відсутність довгострокових програм житлового забезпечення створює ризик соціальної маргіналізації. Водночас міжнародна допомога частково компенсує нестачу державних ресурсів, але вона не може замінити системні реформи [12].

У країнах ЄС ситуація виглядає більш стабільною завдяки розвиненим системам соціального захисту. Тут діють програми інтеграції, мовні курси, підтримка працевлаштування та доступ до медичних послуг. Проте навіть у Європі існують ризики перевантаження соціальних систем, особливо у країнах, які прийняли найбільше переселенців, як-от Польща чи Німеччина. Це створює додатковий тиск на бюджети та інфраструктуру, а також може спричинити політичну напругу та зростання ксенофобських настроїв [13].

Порівняльний аналіз показує, що в Україні ключовим ризиком є нестача фінансування та надмірна бюрократизація, тоді як у ЄС соціальна інтеграція та культурні бар'єри. В обох випадках існує небезпека маргіналізації ВПО: в Україні через

обмеженість державної підтримки, а в ЄС через конкуренцію за ресурси та можливе зростання недовіри у суспільстві.

Отже, враховуючи вищенаведене, вважаємо, що для України першочерговим завданням є спрощення процедур, розширення програм інтеграції та забезпечення довгострокових рішень у сфері житла. Для ЄС пошук балансу між фінансовими можливостями та соціальною згуртованістю. Лише комплексний підхід може знизити ризики та забезпечити ефективний захист прав внутрішньо переміщених осіб.

ВИСНОВКИ

Система соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні має чітку нормативну базу та низку державних програм, спрямованих на підтримку цієї категорії населення, проте її ефективність залишається обмеженою. Основним законодавчим документом є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який визначає правовий статус ВПО, гарантує їм права та встановлює механізми державної допомоги, включаючи соціальні виплати, забезпечення житлом, доступ до освіти та медичних послуг, а також сприяння працевлаштуванню. Діють також програми тимчасового житла, компенсаційні механізми для оренди та підтримка професійної адаптації через навчальні курси та перекваліфікацію, що формує базовий рівень соціального захисту переселенців.

Разом із тим, практика демонструє низку системних проблем: складність процедур отримання допомоги, обмежене фінансування, нестача довгострокових житлових рішень та труднощі інтеграції ВПО на ринку праці. Соціальна та психологічна підтримка часто є недостатньо доступною, що ускладнює адаптацію переселенців у нових громадах і стримує їхню соціально-економічну активність.

Порівняльний аналіз із країнами Європейського Союзу показує, що ключова відмінність полягає у підходах до соціальної політики. У державах ЄС соціальний захист ВПО має комплексний характер і орієнтований не лише на надання матеріальної допомоги, а насамперед на довгострокову інтеграцію. Значна увага приділяється програмам працевлаштування, професійної підготовки, мовної адаптації, психологічної підтримки та соціальної інтеграції, що дозволяє переміщеним особам швидше досягати економічної самостійності та включатися у суспільне життя. Важливу роль відіграє децентралізований підхід: активна участь місцевих органів влади, громадських та міжнародних організацій забезпечує координацію дій і більш ефективне реагування на потреби ВПО.

В Україні ж соціальна підтримка переважно зосереджена на наданні базової допомоги, тоді як інтеграційна складова потребує подальшого розвитку. Це зумовлює необхідність поступового переходу від короткострокових заходів підтримки до формування системи, орієнтованої на соціально-економічну самостійність і повноцінну інтеграцію внутрішньо переміщених осіб.

Підсумовуючи вищезазначене, можна сказати, що українська система соціального забезпечення ВПО потребує розвитку інтеграційних механізмів, розширення житлових програм, удосконалення можливостей працевлаштування та підвищення доступності соціальної і психологічної підтримки. Запозичення та адаптація кращих європейських практик може стати ключовим чинником формування ефективної, комплексної та стійкої системи соціальної підтримки, яка забезпечить не лише матеріальну допомогу,

а и сприятиме повноцінній соціальній інтеграції, адаптації та довгостроковій стабільності внутрішньо переміщених осіб у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. International Labour Organization. Соціальний захист на роздоріжжі – на шляху для кращого майбутнього. Доповідь про соціальний захист у світі у 2020–2022 роках: Регіональна супровідна доповідь для Центральної та Східної Європи та Центральної Азії. Женева: МОП, 2021. 36 с.
2. Esping-Andersen G. The three worlds of welfare capitalism. Cambridge, 1990. 248 p. URL: <https://pagotto.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/05/the-three-worlds-of-welfarecapitalism-1990.pdf>
3. Ільчук Л. І. Світовий досвід моделей соціальної політики та їх можливість використання в Україні. URL: <http://ipzn.org.ua/svitovyjdovid-modelej-sotsialnoyi-polityky-ta-yih-mozhlyvist-vykorystannya-v-ukrayini>
4. Юрченко О. Кваліфікаційна робота магістра на тему: «Соціально-правовий захист внутрішньо переміщених осіб». URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/25364/1/%D0%AE%D1%80%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>
5. Щепанський Е. В., Касевич А. О. Формування державної політики у сфері соціальної безпеки: зарубіжний досвід та перспективи для України. Perspectives: Публічне управління та адміністрування. 2025. № 12(17). С. 1499–1511. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/download/33696/33663>
6. Конституція Польської Республіки (з передмовою В. Шаповала). К.: Москаленко О. М., 2018. 84 с.
7. Конституція Литовської Республіки, прийнята громадянами Литовської Республіки на референдумі 25 жовтня 1992 р. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.htm
8. Бостан С. К. Конституції постсоціалістичних країн Європейського Союзу: хрестоматія. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2019. 499 с.
9. Лапутіна Ю. Хорватія передала Мінветеранів свої правові напрацювання щодо захисту ветеранів. Пресцентр Міністерства у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/news/horvatiya-peredala-minveteraniv-svoyi-pravovi-napracyuvannya-shchodo-zahistu-veteraniv-cej-praktichnij-dosvid-bude>
10. Тюленева Ю. В. Особливості державної соціальної політики в Україні. Сучасні проблеми економіки і підприємництво. 2019. Вип. 24. С. 40–46. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/46275>
11. Селіхов Д. А. Правові основи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d4e42bac-dd7a-4978-bfc0-9773f5008d33/content>
12. Гаврилук О. Соціально-економічні виклики інтеграції та просторового розподілу внутрішньо переміщених осіб унаслідок війни. URL: <https://ojs.dse.org.ua/index.php/dse/article/view/170/138>
13. Блюк Н. Деякі питання соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/nov/32086/12.pdf>

References

1. International Labour Organization. (2021). Social protection at the crossroads – in pursuit of a better future: World Social Protection Report 2020–2022. Regional companion report for Central and Eastern Europe and Central Asia. Geneva: ILO.
2. Esping-Andersen, G. (1990). The three worlds of welfare capitalism. Cambridge. <https://pagotto.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/05/the-three-worlds-of-welfarecapitalism-1990.pdf>
3. Ilchuk, L. I. World experience of social policy models and possibilities of their application in Ukraine. <http://ipzn.org.ua/svitovyjdosvid-modelej-sotsialnoyi-polityky-ta-yih-mozhlyvist-vykorystannya-v-ukrayini>
4. Yurchenko, O. Social and legal protection of internally displaced persons (Master's thesis). <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/25364/1/%D0%AE%D1%80%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>
5. Shchepanskyi, E. V., & Kasevych, A. O. (2025). Formation of state policy in the field of social security: foreign experience and prospects for Ukraine. Perspectives: Public Administration, 12(17), 1499–1511. <https://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/download/33696/33663>
6. Shapoval, V. (Ed.). (2018). Constitution of the Republic of Poland. Kyiv: Moskalenko.
7. Constitution of the Republic of Lithuania (1992). http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.htm
8. Bostan, S. K. (2019). Constitutions of post-socialist EU countries: anthology. Zaporizhzhia.
9. Laputina, Y. Croatia shared legal practices on veterans' protection. Ministry of Veterans Affairs of Ukraine. <https://mva.gov.ua/news/horvatiya-peredala-minveteraniv-svoyi-pravovi-napracyuvannya-shchodo-zahistu-veteraniv-cej-praktichnij-dosvid-bude>
10. Tyuleneva, Y. V. (2019). Features of state social policy in Ukraine. Modern Problems of Economy and Entrepreneurship, 24, 40–46. <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/46275>
11. Selikhov, D. A. Legal foundations of social protection of internally displaced persons. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d4e42bac-dd7a-4978-bfc0-9773f5008d33/content>
12. Havryliuk, O. Socio-economic challenges of integration of internally displaced persons due to war. <https://ojs.dse.org.ua/index.php/dse/article/view/170/138>
13. Blok, N. Social security issues of internally displaced persons under martial law. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/nov/32086/12.pdf>